

מכון האוניברסיטה הפתוחה
לחקר יחסי חברה-צבא

The Open University Institute
for the Study of Civil-Military Relations

תמורות בתדמיתו החברתית של צה"ל: מ"כפיפות יתר" ל"פרגמנטציה"

עמיחי כהן, סטיוארט כהן

היחסים בין צה"ל והחברה הישראלית עלו לאחרונה על מסלול חדש ומסוכן. בניגוד לכמה תחזיות שהיו נפוצות ברבע האחרון של המאה ה-20, שלפיהן תועצם ההשפעה הצבאית על מרכיבים רבים בספרה האזרחית ויגבר המיליטריזם בחיים הציבוריים, נראה כי המגמה השולטת היא הפוכה: הידוק שליטתם של מגוון מוסדות אזרחיים, פוליטיים וחברתיים, בעלי גוון אידיאולוגי במהותם, על העשייה הצבאית. מאמר שפרסם אחד מאיתנו בשנת 2005 שרטט את ראשית התהליך, מתוך זיהוי סימנים של "כפיפות יתר" של צה"ל לדרגים שונים במגזר האזרחי.¹ מגוון התפתחויות שאירעו בשני העשורים שחלפו מאז התפרסם אותו מאמר לא רק העמיקו את המצב שתואר בו, אלא אף הולידו תופעה קיצונית עוד יותר – "פרגמנטציה" של הצבא. במונח זה כוונתנו לכרסום במעמד צה"ל כגוף "ממלכתי" (תדמית שיוחסה לו מאז ימי בן-גוריון), כלומר כמוסד מאוחד הנאמן למסורת הליברלית של התנהגות על-מפלגתית ועל-מגזרית, בהתאם להוראות הממשלה. תחת זאת, נוצר רושם כי – בין שבמתכוון ובין שלא – קבוצות שונות של משרתים בצבא מייצגות ומקדמות אג'נדות חברתיות ו/או פוליטיות הנתונות למחלוקות ציבוריות. השפעתן של קבוצות אלו חודרת אל הצבא וסודקת את המרקם שממנו מורכב צבא העם. אם יתרחבו סדקים אלו, הם עלולים להשפיע על יכולתו של הצבא לגייס כוח אדם ולפעול בצורה אפקטיבית וחוקית לביצוע משימותיו.

גרסה מתונה של תופעה זו זוהתה לאחרונה בארצות הברית, שם כמה חוקרים מצביעים על יצירת מצב של "מפלגתיות" (partisanship) ביחסם של מגזרים שונים לכוחות המזוינים הלאומיים. אחד החוקרים מתמצת את ממצאיו במשפט הקולע: "[אנחנו] האמריקנים התחלנו להתייחס לצבא שלנו כמו שאנחנו מתייחסים לבית המשפט העליון: כל עוד הוא מצדד בהעדפותינו המדיניות הוא מצטייר כגוף א-פוליטי. אבל הוא נראה כבעל הטיה פוליטית במידה מבישה כאשר הוא

1 גרסה מורחבת של מאמר זה עומדת להתפרסם בכתב העת חברה, צבא וביטחון לאומי, כרך 9.

2 סטיוארט כהן, "לקראת כפיפות יתר של צה"ל? שינוי מערכות היחסים בין הדרג האזרחי לצבא בישראל", מערכות, 404-403, 2005, עמ' 8-21.

פועל נגדן.³ אחר מוסיף: "הציבור אינו חפץ כלל בצבא מפלגתי, אבל נראה כי המשמעות שהוא נותן למונח זה היא 'צבא שפעולותיו תואמות את עמדות המפלגה שאינני תומך בה'".⁴

טענתנו היא כי בישראל התופעה קיצונית עוד יותר. כפי שיפורט להלן, חלקים מתחרים של הציבור היהודי בארץ לא רק מייחסים לפעולות צה"ל גוון פוליטי, אלא אף מנסים להשפיע פוליטית על החלטות צבאיות באופן שיוצר את תהליך הפרגמנטציה.

1. שורשי התופעה

חרף השוני בין מבנה הצבא הישראלי והאמריקאי, נראה כי בשניהם התאפשרה תופעת הפרגמנטציה הודות לצמצום הניכר שחל בכל העולם המתקדם, מאז השליש האחרון של המאה ה-20, במרחב האוטונומיה המקצועית שהוענק עד אז לכוחות המזוינים, אף בחברות ליברליות ודמוקרטיות. הספרות המדעית מציעה כמה הסברים לתופעה זו. אסכולה אחת מדגישה את השפעת התלות הגוברת של צבאות מודרניים ונשקם במערכות ממוחשבות שהפעלתן מחייבת ידע ומיומנויות הקיימים גם במגזר האזרחי. אסכולה אחרת מתמקדת בהכפפת המערכות המשפטיות הצבאיות לכללים ולערכים המקודמים בידי בתי הדין האזרחיים, ואף למוסדות משפט בין-לאומיים (בייחוד בכל הנוגע ללוחמה בשטח רווי אוכלוסייה אזרחית). אסכולה שלישית מייחסת את טשטוש הגבולות שבעבר הפרידו בין המגזר הצבאי והאזרחי לזרמים תרבותיים עמוקים המחייבים מוסדות צבאיים להשוות את התגמולים הכספיים שהם מציעים למשרתים, בפרט ביחידות תומכות הלחימה, לאלו הניתנים לבעלי מקצועות מקבילים בשוק האזרחי.⁵

המאמר שפורסם ב-2005 הראה כיצד השתקפו תהליכים אלה בישראל: הם תרמו לכך שהחל מהעשורים האחרונים של המאה ה-20 מצא עצמו צה"ל בעמדת נחיתות, לא רק מול הדרג המדיני הנבחר ומוסדות ממלכתיים נוספים (בייחוד בית המשפט העליון), אלא אף מול מעגלים מתרחבים של קבוצות אזרחיות וארגונים לא-ממשלתיים המחויבים למצעים חברתיים ו/או אידיאולוגיים פרטניים (חלקם מתחרים) שלאורם הן בוחנות את הנעשה בצבא ועל ידי הצבא. לחצים אלה, נוסף על העיסוק המתמשך של צה"ל בלחימה אינטנסיבית ברמה התת-קונבנציונלית, הן בלבנון והן בשטחים שנכבשו ב-1967, העמידו את מפקדי הצבא בעימות, לעתים גלוי ולעתים סמוי,

Michael A. Robinson, *Dangerous Instruments: Political Polarization and US Civil-Military Relations*, Oxford: Oxford UP, 2022, p. 37

Peter D. Feaver, *Thanks for Your Service: The Causes and Consequences of Public Confidence in the US Military*, Oxford: Oxford UP, 2023, p. 3

5 ניתוחים מוקדמים של ניצני תופעות אלה בתוך:

Philip Abrams, "The Late Profession of Arms: Ambiguous Goals and Deteriorating Means in Britain", *Archives Europeennes sociologie*, VI (1965): 238-261; Jaques Van Doorn, "The Officer Corps: A Fusion of Profession and Organization", *ibid.*: 262-282; Charles C. Moskos, "From Institution to Occupation: Trends in the Military Organization", *Armed Forces & Society*, 4 (1977): 41-50.

בספרות המאוחרת יותר בולטים:

Cathy Downes, "To Be or Not to Be a Profession: The Military Case", *Defense Analysis*, 1 (1985): 147-171; Marina Nuciari, "Rethinking the Military Profession", *Current Sociology*, 42 (1994): 7-21; Don Snider and Gavin Watkins, "The Future of Army Professionalism: A need for renewal and redefinition", *Parameters*, 30 (2000): 5-20; Don. M. Snider and Gayle L. Watkins (eds.), *The Future of the Army Profession* (McGraw-Hill & The US Military Academy: Boston, 2002); Anthony Forster, "British judicial engagement and the juridification of the armed forces." *International Affairs*, 88/2 (2012), pp. 283-300.; Peter Campbell, "Military autonomy: its origins, limits, and the politico-military dialectic of war", *Defence Studies* 19/3 (2019), 277-296.

בכמה חזיתות פנימיות. נוסף על נציגים מתחרים מהדרג הפוליטי, נכללו בקטגוריה זו "שחקנים" חדשים, כגון משפחות המשרתים, המנהיגים הרוחניים של הציבור הדתי-לאומי, ודוברים מטעם ארגוני זכויות אדם שפנו לערכאות משפטיות כדי לקדם תביעותיהם נגד פעולות הצבא.

2. הסביבה החדשה, 2005–2025

ייתכן שלמרות לחצים אלה, היה צה"ל מצליח לשמור על תדמיתו הקונצנזואלית כ"צבא העם הממלכתי", לולא העומסים הנוספים שהוטלו עליו בשני העשורים האחרונים, עומסים הנובעים משלוש התפתחויות שהתרחשו בזמנית.

(א) הקיטוב המעמיק בחברה הישראלית היהודית בין תומכי ממשלות הימין בראשות בנימין נתניהו ומתנגדיהם;

(ב) המשקל הגובר של הרשתות החברתיות החדשות בקביעת תוכן סדר היום הציבורי וסגנונו הלעומתי;

(ג) המספר הרב של הישראלים שלקחו חלק פעיל, חלקם הגדול כמשרתי מילואים, במבצעים שניהל צה"ל במהלך מלחמת חרבות ברזל, ראשית ברצועת עזה ולאחר מכן בדרום לבנון.

אין זה המקום לפרט את שלוש ההתפתחויות האלה ולנסות למדוד את התרומה הספציפית של כל אחת מהן לתמורות המתחוללות במאזן היחסים בין המגזרים הצבאיים והאזרחיים בישראל.⁶ רלוונטי יותר לנייר זה הוא האפקט המצטבר של הופעתן. ייתכן כי לו הייתה מתרחשת כל אחת בפני עצמה, ובמרחק זמן ניכר מהאחרות, הייתה נוצרת לכל היותר האצה מסוימת בתהליך ה"כפיפות יתר". אבל הופעתן בצמידות יצרה תהליך של חיזוק הדדי, שבמהלכו כל אחת מהן הזינה את האחרות והוסיפה להן נדבך של עצימות. נראה אפוא כי בעקבות הלחץ המצטבר, הסדקים והפילוגים החברתיים שהתפרצו בחברה, שנוגעים לקשת של נושאים פנימיים, הועתקו לשיח הציבורי בנושאים צבאיים ובמקרים קיצוניים נדחפו לתוכו. כך הבשילו התנאים שאפשרו את התנועה במדרון חלקלק לקראת התופעה שאנו מכנים פרגמנטציה של הצבא – פגיעה בתדמיתו הממלכתית, ובמידה מדאגה אף באחדותו הפנימית.

3. סוגי פרגמנטציה וביטוייהם

תופעת הפרגמנטציה של צה"ל לובשת כמה צורות הנבדלות זו מזו בביטויין. שלוש העיקריות הן: (א) פרגמנטציה שלא במתכוון; (ב) פרגמנטציה מחמת יוזמות חוץ-צבאיות; ו- (ג) פרגמנטציה מחמת יוזמות פנים-צבאיות.

(א) **פרגמנטציה שלא במתכוון** נוצרת כאשר מפקדי הצבא מתנהגים לפי הבנתם את מחויבותם לערכים המקצועיים של הארגון, וללא היענות לדרישות גוף אזרחי כלשהו. כאשר שורר קונצנזוס ציבורי בנוגע לערכים האמורים להוביל את הפעילות הצבאית, התנהגות זו אינה אמורה לעורר מחלוקת מיוחדת. אולם באווירה של פלגנות חברתית המוקצנת באמצעות

⁶ קיימת ספרות ענפה בכל אחד מהתחומים. על הקיטוב החברתי:

נעם גדרון ויניב רוזנאי (2025). **דמוקרטיה בנסיגה: פופוליזם, קיטוב, וההפיכה המשטרית**, אוניברסיטת רייכמן, עמ' 62–79 (עותק מצוי בידי המחברים), וכן,

Polarization and Consensus-Building in Israel: The Center Cannot Hold, in Elie Friedman, Michal Neubauer-Shani and Paul Scham (eds.). New York, Routledge, 2024

על השפעת הרשתות החברתיות החדשות: יורם פרי (2017). **מלחמות מונחות תקשורת: פרדוקס העוצמה והדילמה האסטרטגית של צה"ל**. תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי. וכן,

Emily Kubin and Christian Von Sikorski. "The role of (social) media in political polarization: a systematic review", *Annals of the International Communication Association* 45.3 (2021), 188–206

הפצת דעות קיצוניות ברשתות החברתיות, מואשמים הקצינים בהטיה פוליטית. שילוב זה מעורר בקרב חלקים של הציבור תחושות כי צה"ל אינו שותף לערכיו, אף שמפקדיו טוענים שהם בסך הכול ממלאים את תפקידם המקצועי המסורתי. דוגמה מובהקת למצב זה היו התגובות הציבוריות להחלטת הרמטכ"ל רב אלוף גדי איזנקוט להעמיד לדין את סמל אלאור אזריה, חובש קרבי בגדוד שמשון, שירה למוות במחבל כפות בחברון ב־24 באפריל 2016. המשפט עורר את זעמם של נציגי האגף הימני של הפוליטיקה הישראלית, שטענו, בעיקר ברשתות החברתיות, כי מהתהליך נודף ריח של "גישת השמאל" בישראל, שכביכול דואג יותר לחיי טרוריסטים פלסטינים מאשר לחיילים יהודים. מנגד, החלטת הרמטכ"ל לקצר את תקופת המעצר שנגזרה על אזריה התפרשה בחוגי השמאל ככניעה ללחץ של הימין ול"פופוליזם" השולט בדרג הפוליטי.⁷

טענות דומות משני צידי הקשת הפוליטית הועלו, ואף ביתר שאת, במהלך מלחמת חרבות ברזל. הפעם, חיצו הביקורת כוונה כלפי הגורמים הצה"ליים המופקדים על אכיפתם והטעמתם של דיני הלחימה בפעילות הצבא, ובראשם הפצ"רית האלופה יפעת תומר-ירושלמי, משרתי חטיבת הדין הבין-לאומי (דבל"א) וגופי הייעוץ המשפטי האופרטיבי הנפרסים ביחידות צה"ל עד לרמת האוגדה. במהלך המלחמה, נחלקו הדעות בציבור בנוגע לתועלתן ואף לצדקתן של הפעולות שנקטו גורמים אלה. סקר שערך באוקטובר 2024 המכון הישראלי לדמוקרטיה הראה כי לא פחות מ־60% מהציבור היהודי היו סבור כי מאמצי המנגנונים המשפטיים הצבאיים לשמור על ערך "טוהר הנשק" למעשה מונעים מצה"ל למלא את משימותיו ומסכנים את החיילים בחזית.⁸ שר הביטחון ישראל כ"ץ נתן ביטוי אישי לטענות אלה כאשר ב־25 במאי 2025 אסר על הפצ"רית להשתתף בכנס השנתי של לשכת עורכי הדין, פורום שבו היא דיווחה בשנת 2024 כי מצ"ח חוקרת כשבעים מקרים של הפרות דיני מלחמה, בין היתר מקרי ביזה ומוות של עצורים עזתיים.⁹

(ב) **פרגמנטציה מחמת יוזמות חוץ-צבאיות.** באשכול אחר של מקרים, הדעה שצה"ל פועל לטובת צד אחד של הקשת הפוליטית ניזונה ממה שנראה ככניעת הצבא לרצון המפורש של גורמים חוץ-צבאיים שיש להם דעה בנושא העומד במחלוקת. בעשורים האחרונים נקלע צה"ל למצב זה בכמה הזדמנויות ועל ידי מנעד רחב של גורמים, חלקם "ממסדיים" ובעלי סמכות חוקית לחייב את צה"ל לנקוט פעולה מסוימת, ואחרים הם גופים אזרחיים "חוץ-ממסדיים" וחסרי מעמד רשמי בכל הנוגע להתנהגות החיילים.

הגוף הבולט בקטגוריה הראשונה היא הממשלה, שסיפקה דוגמה בוטה ביותר למעשה מתדלק פרגמנטציה באוגוסט 2005, כאשר חייבה את צה"ל להוציא לפועל את תוכנית ההתנתקות מרצועת עזה ומצפון השומרון ולקבל את האחריות לפינוי התושבים היהודים מאזורים אלה, תוך כדי הריסת בתייהם. אף שהתוכנית אושרה כדין בידי כל הגורמים המוסמכים (הממשלה ב־2004, בהתנגדות שני שרים בלבד, הכנסת בפברואר 2005, ברוב של 67 כנגד 45 ו־7 נמנעים, ובבג"ץ, ברוב של 10:1, ביוני של אותה שנה), היא מעולם לא נהנתה מתמיכה ציבורית גורפת. סקרי דעת הקהל הראו כי 30%–40% מהציבור היהודי בישראל התנגד באופן עקבי ליישומה, ורבבות הפגינו נגד התוכנית באביב ובקיץ של 2005. לענייננו, המאפיין

7 ניתוח מקרה זה בתוך:

Moran Yarchi, "Security Issues as mirrored in the digital social media", in Stuart Cohen and Aharon Klieman (eds.), *Routledge Handbook of Israeli Security*. London: Routledge, 2019, pp. 65-75.; Guy Ziv, *Netanyahu Vs the Generals: The Battle for Israel's Future*. Cambridge: Cambridge University Press, 2024, pp. 124-140.

8 המכון הישראלי לדמוקרטיה, **סקר עמדות הציבור בשאלות צבא וביטחון חוץ** (20 בנובמבר 2024).

9 אלישע בן קימון, "הרמטכ"ל אישר את נאום הפצ"רית: 'חשוב להסברה', כ"ץ ביטל: 'זו סמכות' | העימות המסלים", *ynet*, 25 במאי 2025, <https://www.ynet.co.il/news/article/rjm00utzxex#autoplay>

הרלוונטי של התנגדות זו היה אופייה המגזרי המובהק: מרבית המפגינים השתייכו לציבור הדתי-לאומי.¹⁰ אף שלא התאמתו החששות שחיילים חובשי כיפה יסרבו לפקודה להשתתף במבצע ההתנתקות, גם לאחר ביצועו נותר הרושם שנפל דבר ביחסים בין צה"ל לבין קבוצה ספציפית זו. רבים ממנהיגיה סברו כי הדרך היחידה למנוע בעתיד אי-התחשבות ברגשות המשרתים הדתיים-לאומיים היא להגדיל את מספרם בדרגות הפיקוד. הבעיה באסטרטגיה זו הייתה שהצלחתה יצרה רושם שהוסיף עוד מקור לפרגמנטציה בישראל – הפעם בדמות קצונה דתית שנאמנותה לרבניה עלולה לגבור על נכונותה לציית לפקודות הצבא.¹¹

גורם ממסדי נוסף שהחלטותיו דחפו את צה"ל לנקוט פעולות (או להימנע מפעולות) שהדעות בציבור חלוקות עליהן היה בית המשפט העליון, שהחל מסוף המאה ה-20 הפגין נכונות תקדימית לפסוק בסוגיות בעלות זיקה לפעולות כוחות הביטחון בכלל, ולא להא לה צה"ל בפרט.¹² בהקשר הנוכחי, הבולטים ביותר היו סדרה ממושכת של פסקי בג"ץ שעסקו בפטור הגורף מגיוס לצה"ל שנהנים ממנו גברים המשתייכים לחברה החרדית. עד בג"ץ רובינשטיין שניתן ב-1998, בית המשפט אפילו סירב לדון בנושא זה. הדעת נותנת כי צה"ל היה מעדיף לא להיות מעורב בסוגיה רגישה זו, שבעשורים הראשונים של המאה ה-21 הפכה לאחד מנושאי המחלוקת העיקריים בזירה הפוליטית. ואכן, עד אוקטובר 2023 שלטונות צה"ל ככל הנראה לא התאמצו במיוחד לאכוף את החובה לשלוח צווי גיוס לציבור החרדי. אך מדיניות זו השתנתה בעקבות המחסור החמור בכוח אדם שהורגש בצבא עם פרוץ מלחמת חרבות ברזל. בהעדר חקיקה שתטפל בנושא, החל צה"ל ביוזמתו למלא את הוראות בג"ץ באמצעות שיגור אלפי צווי גיוס לגברים חרדים. צעדים אלה לא רק הקצינו את העימות הישיר בין צה"ל לחברה החרדית, הם גם העמידו את הצבא במוקד הזירה הפוליטית. אף שהציבור הישראלי בכלל גילה תמיכה ניכרת בגיוס חרדים,¹³ נציגי מפלגת השלטון, בגלל תלותה במפלגות החרדיות בכנסת, התעמתו עם הצבא. בסוף שנת 2024 טען שר הביטחון כי צווי הגיוס נשלחו ללא אישורו, ובישיבות ועדת החוץ והביטחון שהתקיימו בראשית 2025 האשימו נציגי הקואליציה את נציגי אכ"א בנקיטת צעדים שאינם תואמים את כפיפותם לדרג המדיני.¹⁴

רלוונטיות לא פחות היו הטענות לפרגמנטציה בצה"ל שמקורה בלחצים שהופעלו על הצבא מצד גורמים אזרחיים לא-ממוסדים. דוגמאות בולטות לכך הן המתחים שהתעוררו כאשר צה"ל ניסה להכיל, בו-זמנית, הן את תביעות תומכי השוויון המגדרי בצה"ל (בעיקר מצד ארגוני נשים שדרשו לאפשר לחיילות לשרת לצד חיילים בכל יחידות השדה), והן את ההתנגדות לשינוי זה שהשמיעו רבים מרבני הציונות הדתית, מורי ההלכה של רבים מהחיילים חובשי הכיפות. חרף מאמצי צה"ל לסלול שביל זהב בין הצדדים ("פקודת השילוב הראוי" משנת 2002, הקמת "מנהלת השילוב הראוי" ב-2004, והוצאת פקודת שילוב חדשה – "פקודת השירות המשותף" – ב-2017), הפערים בין המחנות היריבים נותרו עמוקים, ובכמה

10 ענת רוט (2014). **לא בכל מחיר: מגוש קטיף עד עמונה: הסיפור מאחורי המאבק על ארץ ישראל**. תל-אביב: ספרית חמד, עמ' 185–190.

11 יגיל לוי (2015). **המפקד האליון: התאוקרטוציה של הצבא בישראל**. תל אביב: עם עובד, עמ' 248–297.

12 עמיחי כהן וסטיארת כהן (2014). **יורים ושופטים: ביטחון ומשפט בישראל**. תל אביב, ידיעות אחרונות, עמ' 176–223.

13 לפי סקר שפרסם המכון הישראלי לדמוקרטיה בדצמבר 2024, 84.5% מהציבור היהודי תומך בגיוס החרדים. ראו: "תמורות בעמדות כלפי הגיוס לקראת הכנס השנתי לחברה משותפת 2024", אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה, 31 בדצמבר 2024, <https://www.idi.org.il/articles/57680>

14 יגאל זיתון ומורן אזולאי "שר הביטחון כ"ץ נגד צווי הגיוס שנשלחו לחרדים: 'זה היה חד-צדדי – ונכשל'", *ynet*, 15 במרץ 2025.

נקודות מחלוקת הם אף התרחבו.¹⁵ מחד גיסא, ארגוני הנשים פרסמו רבות מהתלונות שהתקבלו מחיילות על המשך יחס מדיר ופוגעני כלפיהן. מאידך גיסא, כמה רבנים במגזר הדתי-לאומי, ובפרט באגף החרד"ל של מגזר זה, סברו כי פקודת השילוב הראוי מסמלת את כניעת צה"ל לארגונים פמיניסטיים קיצוניים ("פרוגרסיביים", בלשונם).

מלחמת חרבות ברזל חשפה בצורה דרמטית, שלא לומר אכזרית, את הדילמה שעמד מולה הצבא עקב ההתנגשות בין המצדדים בשילוב מלא של נשים בשורותיו לבין מתנגדי השילוב. השיעור הגבוה של החיילים מרקע דתי-לאומי בקרב הנופלים והפצועים במלחמה אישר את החשיבות של מגזר זה כמשאב ללוחמים. לצד זאת, במלחמה הוכחה מעבר לכל ספק תרומתן הניכרת של נשים למערך הלוחם.¹⁶ גילויים אלה רק חיזקו את כוח המיקוח של שתי הקבוצות – הנשים והדתיים – מול הצבא, וכך הוקצנה תדמיתו כארגון הנוטה לפרגמנטציה.

(ג) **פרגמנטציה מחמת יוזמות פנים-צבאיות.** בקטגוריה זו סכנת הפרגמנטציה חבה את קיומה לפעולות בעלות אופי פרטיקולרי שנוקטים המשרתים בצבא – בסדיר, במילואים או בקבע – רק מיעוטם בדרגות בכירות. ייחוד נוסף הוא שבמרבית המקרים החיילים הרלוונטיים זוכים להשראה ולתמיכה, הגם שלרוב הן בלתי פורמליות, מגורמים אזוריים המזדהים עימם.

עדות ראשונית לתהליך המתואר נרשמה באביב 2023, במהלך המאבק הציבורי נגד הרפורמה המשפטית, כאשר מובילי ארגון "אחים לנשק" (שלאחר מכן שונה שמו ל"אחים ואחיות לנשק") הכריזו שהחתימו אלפי אנשי מילואים על עצומה שלפיה יפסיקו את התנדבותם לשירות מילואים בצה"ל אם הממשלה תממש את הרפורמה. ההתארגנות, שהתנהלה בין היתר ברשתות החברתיות, זכתה להיענות מרשימה מצד המשרתים, כשבראשם טייסים שבימים כתיקונם התנדבו להתאמן מספר עצום של ימים בשנה. הצלחה זו, שדרבנה את הארגון להרחיב את פעולותיו (בין היתר באמצעות ארגון הפגנות ציבוריות ועתירות לבג"ץ לחייב גיוס חרדים), עוררה כמצופה את זעמם של חברי הקואליציה. לפני פרוץ מלחמת חרבות ברזל, האשימו כמה שרים בממשלה את הארגון בעידוד סרבנות. במהלך המלחמה, כאשר מונה ישראל כ"ץ לתפקיד שר הביטחון, אחת מהוראותיו הראשונות לצה"ל הייתה לבטל את זימונו לשירות מילואים של איל נווה, לוחם בסיירת מטכ"ל, ממייסדי "אחים לנשק".¹⁷

בד בבד, יוזמות פנים-צבאיות מסוג אחר הגבירו את הרושם שצה"ל נתון לפרגמנטציה. בהקשר זה, חשובה בייחוד התנהגותם האלימה מאוד של כמה חיילים בעלי עמדות דתיות-ימניות קיצוניות שביצעו מעשים שלטענתם שאבו לגיטימציה ממקורות הלכתיים. תופעה זו לא נולדה יש מאין. היא צמחה על רקע שילוב של שני תהליכים מקבילים מוקדמים יותר: הראשון – הפצת מסרים משיחיים קיצוניים בקרב מוסדות החינוך של הציונות הדתית; והשני – החדרת מסרים אלה לתוך הצבא, לא רק בצורה ממוסדת בידי רבנים צבאיים פעילניים, אלא אף בצורה פרטנית בידי המספר הגדל של משרתים יוצאי המגזר, חלקם בדרגות בכירות למדי.

15 עידית שפרן גיטלמן (2020). **שילוב נשים בצה"ל בראי פקודת השירות המשותף**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

16 ראו למשל: שקד סבן, "אין מחלוקות על יכולות של נשים בלחימה: בעקבות סיפורי הגבורה של הלוחמות – המוטיבציה של נשים לשרת בקרבי עולה", *N12*, 29, בנובמבר 2023.

<https://www.mako.co.il/news-military/6361323ddea5a810/Article-5009edde4b91c81026.htm>

17 ינון שלום יתח, "קרא לסרבנות: מייסד אחים לנשק לא יזמן לשירות מילואים", *i24*, 1, בדצמבר 2024, <https://www.i24news.tv/he/news/news/defense-news/artc-69430b95>

עד פרוץ מלחמת חרבות ברזל, נשמעו בקרב הציבור הדתי-לאומי גם קולות מתונים הרבה יותר.¹⁸ אולם בעקבות מתקפת הטרור של שבעה באוקטובר הם נדמו כמעט לגמרי. במקומם גברו הקריאות לנקמה, תוך כדי שימוש גורף בטקסטים מקראיים המכשירים (לפחות לפי פרשנות פשטנית) פעולות ענישה קולקטיביות נגד תושבי עזה.¹⁹ הרושם שחיילים דתיים מאמצים את דעותיהם של גורמים ימניים קיצוניים (במילותיו של האלוף במיל' יאיר גולן: "הבן גביריזם חלחל לתוך צה"ל"),²⁰ התחזק כאשר חיילים מן השורה נקטו סדרת פעולות ממשיות במטרה לבטא את מאווייהם. פעולות אלו כללו בין היתר ענידת תג "משיח" וסמל חסידות חב"ד על המדים (מעשה אשר רא"ל אייל זמיר הורה לאסור מייד עם מינויו לתפקיד הרמטכ"ל); ריסוס סיסמאות בלב עזה שהצהירו על כוונות להקים מחדש התיישבות יהודית בגזרה; השחתה, בניגוד לפקודות הצבא, של ספרי קוראן שנמצאו בשטחי לחימה; והפגזה מכוונת של מסגדים שעל הריסותיהם נצבעו סיסמאות כגון "עם ישראל חי".²¹

4. השלכות

על פי הנתונים, תדמיתו של צה"ל כגוף אחד נחלשת, והולכת ומתגבשת תפיסה ציבורית הרואה בצה"ל גוף המצוי בתהליכי פרגמנטציה – גוף שיש בו תחרות על עמדות שונות, ואשר פוליטיקאים וקבוצות ציבוריות משתמשות בו כמכשיר לקידום מטרות מפלגתיות ואידיאולוגיות סקטוראליות. שינוי תדמיתי זה משקף במידה מסוימת את המציאות. אכן, צה"ל מצוי בתהליך שבו אחדותו נסדקת. תהליך זה מזין את עצמו – התמונה המצטיירת של התגברות הפרגמנטציה מאפשרת לקבוצות מתחרות למסגר את צה"ל בהתאם לדעות שגובשו מראש, ומעודדת אותן להגביר את תהליך הפרגמנטציה.²²

לתרחיש זה עלולות להיות כמה השלכות הרסניות:

הסכנה הבסיסית ביותר היא כרסום היכולת של מפקדי הצבא לשכנע את מצביעי המפלגות הפוליטיות ואת נציגיהם בקרב מקבלי ההחלטות שההערכות האסטרטגיות וההמלצות המבצעיות שהם מגישים מבוססות על שיקולים מקצועיים וחפות מאג'נדה פרטית או אידיאולוגית. סכנה זו כבר נראית באופן סקרי דעת קהל מגלים כי למרות מחדליו הקסטרופליים בשבעה באוקטובר, צה"ל שומר באופן כללי על רמת אמון גבוהה בציבור. אך ככל שהשאלה נוגעת לפיקוד הבכיר של צה"ל, רמת האמון בו יורדת, בייחוד בקרב תומכי הימין.²³

השלכה נוספת היא כי לאור המגמות המעידות על החלשת האופי הממלכתי של הצבא, נציגי מפלגות שונות הנמצאות בעמדות מפתח יתפתו להכפיף את צה"ל לרצונם הפרטיקולרי. לכל הפחות, הם ינסו לקדם קצינים הנוטים להיות שותפים לדעותיהם ולעכב את קידומם של בעלי

18 ראו: סטיוארט כהן (2021). "לגיטימציה ודה-לגיטימציה בחסות הטקסט: מאפייני השיח העכשווי בתוך הציונות-הדתית על אודות השימוש בכוח צבאי אלים", בתוך: עפרה בן ישי ויגיל לוי (עורכים), **חמושים בלגיטימציה: הצדקות לאליםמות הצבאית בחברה בישראל**. פרדס: חיפה, עמ' 231–252.

19 ראו: לי מרדכי, **עדות על מלחמת חרבות ברזל**, גרסה 6, יוני 2024, עמ' 28, 30,

[/https://witnessing-the-gaza-war.com/he](https://witnessing-the-gaza-war.com/he)

20 מצוטט בתוך: אסף חזני (2025). **כזה וכזה תאכל החרב. אנתרופולוגיה במלחמה: יומן שדה**. עברית: תל אביב, עמ' 88.

21 לי מרדכי, **עדות על מלחמת חרבות ברזל**, גרסה 6, יוני 2024, עמ' 30, 39, 41, 79,

[/https://witnessing-the-gaza-war.com/he](https://witnessing-the-gaza-war.com/he)

22 על חשיבות "מסגור" תהליכים ראו:

Dennis Chong and James N. Druckman, "Framing Theory", *Annual Review of Political Science*, 10 (2007), pp. 103-126.

23 המכון הישראלי לדמוקרטיה, **סקר עמדות הציבור בשאלות צבא וביטחון חוץ**, 20 בנובמבר 2024.

דעות מנוגדות. דגם אפשרי לתרחיש זה סיפק איתמר בן גביר, יו"ר המפלגה הימנית הקיצונית "עוצמה יהודית", ביחסו למינויים במשטרת ישראל ובקביעת דרכי פעילותה, לאחר שמונה לשר לביטחון לאומי בשלהי 2022.²⁴

חמורות יותר הן ההשלכות של תפיסת הצבא כמוסד פרגמנטרי על יכולתו להמשיך לגייס חיילים וחיילות מקשת חברתית ופוליטית רחבה בחברה היהודית. ככל שיגבר הרושם שבלאו הכי צה"ל מגייס רק מגזרים מסוימים מהציבור (ונכנע ללחצים של פוליטיקאים לא לגייס חרדים), ו/או מופעל מתביעות של מגזר אחד (למשל באמצעות הרחבת הלחימה בעזה, או לחלופין באמצעות הפסקתה תמורת היענות לדרישות בציבור להביא לשחרור חטופים "בכל מחיר"), כך תגבר הסכנה שהצבא יתווסף לרשימת המוסדות הממלכתיים – דוגמת בית המשפט העליון – הנתפסים בעיני חלקים מהציבור כאילו אינם אלא סניף של מפלגה ספציפית או של קבוצת לחץ. האצת חשש זה תפגע, יותר במוקדם מאשר במאוחר, גם במוטיבציה לשרת בקרב מלש"בים וחיילי מילואים ובכונותם להשתתף בנשיאת העול במבצעי הצבא שונים.

אבל הסכנה החמורה ביותר היא גלישת הפרגמנטציה אל תוך יחידות הצבא, והשפעתה על הפעילות המבצעית עצמה. כבר עתה ניתן לראות מחלוקות שצפו אל פני השטח בצורה אלימה. ביטוי מדאיג לתופעה מעין זו נרשם בקיץ 2024. לאחר שהתקבלו ידיעות כי חיילי מילואים מכוח 100 (כוח ייעודי לשמירה על עצורים פלסטינים) חשודים בהתעללות בעצירים פלסטינים במתקן הכליאה "שדה תימן", הגיעו חיילי המשטרה הצבאית החוקרת לעצור את החשודים. תוך כדי המעצר הזעיקו החשודים באמצעות הרשתות החברתיות מפגינים שפרצו אל מחנה שדה תימן. זהותם של המפגינים הייתה ברורה. בראשם עמדו ארבעה חברי כנסת ושני שרים ממפלגות הימין, שפרצו את שערי המחנה. כעבור כמה שעות, כאשר החיילים החשודים הועברו לחקירה במחנה בית ליד, התחוללו גם שם הפרות סדר חמורות, שוב בהובלת חוגי הימין.²⁵

אמנם עד כה אין עדויות לקיומה של מחלוקת מקטבת בקרב היחידות הלוחמות עצמן או בין יחידות לוחמות, אולם קיימת סכנה מוחשית כי כאשר עצימות המלחמה תפחת, ישובו ויתגלו בקיעים גם שם. אם אכן כך יקרה, תוטל בספק יכולתו של צה"ל לעמוד במשימתו המרכזית – שמירה על ביטחון המדינה ועל אזרחיה.

עמיחי כהן הוא פרופ' בפקולטה למשפטים בקריה האקדמית אונו ועמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים. תחומי מחקרו הם משפט בינלאומי, ומשפט הביטחון הלאומי של ישראל

סטיוארט כהן הוא פרופ' אמריטוס במחלקה למדעי המדינה באוניברסיטת בר-אילן. ספרו האחרון הוא **מבוא לתולדות המלחמה** (הוצ' למדא, 2025).

24 ליטל פילר ומרדכי קרמניצר (2024). **דמוקרטיה במשבר: משטרת ישראל תחת השר לביטחון לאומי, איתמר בן גביר**. טיוטת מחקר, המכון הישראלי לדמוקרטיה.

25 "מה באמת קרה במחנה שדה תימן?", **זמן אמת** עונה 9, פרק 3 (כאן 11), שודר ב-6 במאי 2025. זמין לצפייה ב-<https://www.youtube.com/watch?v=DXRIVnD2Sn0>

ליצירת קשר

פרופ' עמיחי כהן
acohen@ono.ac.il

פרופ' סטיוארט כהן
cohenst@mail.biu.ac.il